

OLTARNA PALA GOSPE OD RUŽARIJA U VRBOSKOJ I OSTALA DJELA SLIKARSKE OBITELJI BASSANO NA OTOKU HVARU

U ovom radu najvećim dijelom će biti riječi o slici *Gospe od Ružarija*, koja se nalazi u crkvi sv. Lovre u Vrboskoj, a pripisuje se Leandru Bassanu dal Ponte, te o dvjema oltarnim palama (*Raspeće i Sv. Frane i Didak*) istog autora iz franjevačke crkve Gospe od Milosti u Hvaru. Prvi put se obrađuju i dva manja, relativno nepoznata djela koja se pripisuju uspješnoj slikarskoj obitelji Bassano: *Ecce homo/Glava Krista* iz muzeja franjevačkog samostana u Hvaru i *Bičevanje Krista* iz župne crkve sv. Lovre u Vrboskoj

Ključne riječi: Vrboska; Gospa od Ružarija; Leandro Bassano; Lepantska bitka; Hvar; franjevačka crkva Gospe od Milosti - Hvar

Vrboska je, kao i cijeli otok Hvar, administrativno i politički bila pod mletačkom vlašću od 1420. do 1797. godine. U tom razdoblju, a posebno tijekom burnih godina XVI. i XVII. stoljeća, Vrbovljani su prihvaćali umjetnička kretanja koja su bila prisutna na cijelom području pod okriljem *Serenissime*. Ipak, specifična društvena situacija u mjestu i usmjerenost stanovnika ovoga gradića na ribolov i trgovinu uvjetovali su stvaranje vjerojatno najkvalitetnijeg likovnog fonda na otoku Hvaru. Vrboska je poznata po svojim dvjema crkvama - župnoj crkvi sv. Lovre i najmonumentalnijoj crkvi-tvrđavi na Jadranu, crkvi svete Marije, koje čuvaju zanimljivo slikarsko blago.¹

¹ Iako će u ovom radu biti riječi o samo jednoj slici iz bogatog vrbovačkog opusa, vrijedi spomenuti ostala djela: najpoznatiji je poliptih glavnog oltara, naslikan između 1571. i 1579., koji prikazuje sv. Lovrinca, sv. Ivana Krstitelja i sv. Nikolu biskupa, a pripisuje se Paulu Veroneseu (Paolo Cagliari, Verona, 1528. - Venecija, 19. travnja 1588.; usp. Grgo Gamulin, Poliptih Paola Veronesea u Vrboskoj, *Stari majstori u Jugoslaviji I*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1961., 117 - 131) Inače, vrbovačke slike postale su poznate javnosti tek od kraja XIX. stoljeća, točnije 1896. godine, kada se konzervator i arheolog don Frane Bulić obratio Edwardu Gerischu iz bečke *Centralne komisije za povijesne i umjetničke spomenike* molbom za pregled i popravak vrbovačkih slika. O tome opširno piše Petar Kuničić u svojoj monografiji *Vrboska i njene rijetkosti* (Sarajevo, 1902.) na str. 24. Od kraja XIX. stoljeća u župnoj crkvi su i dvije oltarne slike Celestina Medovića (Kuna na Pelješcu, 17.11.1857. - Sarajevo, 20.1.1920.), *Rođenje i Poklonstvo kraljeva*, kao i slika *Gospa od*

Krajem XVI. stoljeća u sakralnom slikarstvu Dalmacije aktualno je i aktivno nekoliko slikarskih radionica, koje djeluju koristeći likovne elemente po uzoru na vodeće venecijanske slikare kasne renesanse, poput Jacopa Tintoretta, Paola Veronesea i Tiziana Vecellija. Najproduktivnija takva radionica bila je Jacopa Palme Mlađeg (1548.- 1628.), ali i one Mattea Ingolija, D. Tintoretta, Mattea Ponzonija (Pončuna), Carla Ridolfija, Baldassara D'Anne,² kao i radionica obitelji Bassano - najpoznatiji član obitelji Jacopo i njegova dva sina, Francesco Mlađi i Leandro, ostavili su vrijedan trag u umjetničkoj baštini primorske Hrvatske.

Leandro dal Ponte zvan il Bassano

(kršten u Bassanu del Grappi, 26. VI. 1557. - Venecija, 15. IV. 1622.)

Leandro dal Ponte Bassano, treći sin Jacopa Bassana, jedini je koji se u potpunosti odvojio od „nametnute“ i „prepotentne“ očeve tradicije. Kao mladić, zajedno je sa svojom starijom braćom, Francescom i Giambattistom, surađivao na očevim slikama. Godine 1577./78. odlazi s ocem u Veneciju, gdje surađuje na *Portretu dužda Sebastiana Veniera* (1577.).³ Vjerojatno je to bilo presudno za daljnje slikarsko usmjeravanje mladoga Leandra. Naime, njegovi najvrjedniji radovi su upravo portreti. Najraniji poznati portret datira iz 1581. godine, a prikazuje Andreu Friziera (danas se nalazi u Musei civici u Padovi).

Za razliku od svoje braće, na Leandrovim slikama se od rane faze primjećuje odmak od očeva naslijeđa. Kromatska paleta nije toliko raznolika poput one na drugim palama, preferira zelenu, ljubičastu, duhansko smeđe i žuto-smeđi pigment (tal. *sienna*). Leandrovi portreti bili su vrlo cijenjeni među venecijanskim plemstvom na kraju XVI. stoljeća. Njihova kvaliteta odražava se u naglašenoj psihološkoj karakterizaciji i iznimnom realizmu, u smještanju modela u osobni, emocionalni prostor njegova života. I u Hrvatskoj se nalazi nekoliko Leandrovih portreta: dva obiteljska u Pomorskom i povijesnom muzeju u Rijeci, jedan u korčulanskoj katedrali sv. Marka, na oltarnoj pali Sv. Trojstva, gdje je prikazan biskup Teodor Diedo.⁴ Godine 1587. oženio se sumještankom Cornelijom Gosetti. Sljedeće godine (1588.) postao je član Venecijanskog slikarskog ceha (tal. *Fraglia pittorica*), i ostao njegov dio do kraja života (1622.). Od 1589. godine više nije porezni obveznik u Bassanu,

---

Karmena Marka Rašice (Dubrovnik, 1883. - 1963.), nastala oko 1930. godine. U crkvi-tvrđavi sv. Marije na glavnom oltaru nalazila se slika *Rođenje Marijino* (1625./27.) Gianantonija Scurija, inače vrlo rijetka ikonografska tema; *Skidanje s križa* i *Uskrsnuće* Giuseppea Alabardija (1551. - 1650.) i *Gospa od Karmena* Stefana Celestija (umro 1659.). Ove slike su od 1984. godine smještene u crkvi sv. Lovre zbog vlage. Zahvaljujem na priopćenju gospodinu Peri Gabeliću, sakristanu župne crkve u Vrboskoj.

² Podatke o slikarskim radionicama i prisutstvu venecijanskih slikara u Dalmaciji tijekom XVI. i XVII. stoljeća prenosim iz djela Milan Pelc, *Renesansa*, Zagreb. Naklada Ljevak, 2007., 527. i Ivana Prijatelj-Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, Split. Književni krug, 1998., 230.

³ Wart Arslan, *I Bassano*, Bologna. Casa editrice Apollo, 1931., 248.

⁴ Usp. Sanja Cvetnić, *Portreti Leandra Bassana u Hrvatskoj*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 28, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 2004., 86 -95.

što znači da se trajno nastanio u Veneciji.⁵

Posebno težak udarac doživio je 1592. g.: te godine umiru mu brat Francesco i otac, te je trebao dovršiti nekoliko djela koja je Francesco bio započeo. U prvom desetljeću Seicenta, odnosno nakon 1600. g., u Leandrovoj umjetnosti pojavljuju se nove značajke. Premda zadržava prepoznatljivost oblika i tipova zajedničkih slikarima iz obitelji Bassano, atmosfera na slikama postaje tamnija (zamračenija), likovi su izduženiji i često imaju raširene ruke, što podsjeća na El Greca (Dominikos Theotokópulos; Kreta 1541. - Toledo 1614.), lica su izoštrena, bez mekoće i blagosti poteza kistom. Takvim novitetima Leandro je prihvatio duh *la maniere*. Umro je 15. travnja 1622. g. i bio pokopan sa svim počastima u crkvi San Salvatore u Veneciji.

Lepantska bitka 1571. godine i njezini odjeci u naručivanju oltarnih pala Gospe od Ružarija

Pio V. (1566.-1572.)⁶, dominikanac, izabran je za papu godinu nakon završetka Tridentskog sabora, naslijedivši papu Pija IV. (1559. - 1565.). Na Svetoj stolici dočekali su ga napeti odnosi među europskim zemljama i stalna opasnost od osmanskih napada. Godine 1569. izdaje bulu *Consueruant Romani Pontifices*, kojom potiče moljenje pobožnosti krunice (ružarija) i sastavlja tzv. Svetu ligu - ujedinjenu vojsku kršćanskih zemalja: Španjolske, Venecije i njezinih pokrajina i Austrije, koju su predvodili Don Juan Austrijski (1547.-1578.) i Sebastian Venier (oko 1497. - 1572.).⁷ U ljeto 1571. godine osmanska flota proširila se na Sredozemlju. Stoga je papa pozvao cijelu kršćansku Europu na moljenje krunice i četrdesetsatno klanjanje pred Presvetim.

Točno u podne, 7. listopada 1571. godine došlo je do velike pomorske bitke kod maloga mjesta Lepant (današnji Naupaktos u Grčkoj), gdje su se sukobili kršćanska liga i osmanska flota. Pobjeda kršćanskog saveza oslabila je osmansku prevlast na Sredozemlju, ali i potaknula uspon Katoličke crkve, budući da se pobjeda pripisivala Bogorodici. Već sljedeće godine (1572.) ustanovljen je *Commemoratio Beatae Mariae Virginis de Victoria* kao zahvala Djevici Mariji za pobjedu u ovoj bitci.⁸ Pio V. daje Mariji naslov *Auxillium christianorum* - pomoćnica kršćana, koji se i danas zaziva u Lauretanskim litanijama. Piov nasljednik Grgur XIII. ustanovio je 1573. g. svečanost Ružarija (*Festa Sacratissimi Rosarii*) za sve crkve i oltare koji imaju taj titular. Od tada ova pobožnost doživljava ekspanziju u kršćanskom svijetu. Širenje i popularizacija pobožnosti krunice (ružarija) zasluga je pape Pija V., no u

---

⁵ Usp. Wart Arslan, *I Bassano*, 253.

⁶ Pio V., krsnim imenom Antonio Ghislieri. Tijekom svog papinskog mandata nastavio je nositi bijelu dominikansku odjeću, za razliku od uobičajene biskupske grimizne, te su svi rimski poglavari nakon njega to prihvatili. Zalagao se protiv protestantizma i proglasio je englesku kraljicu Elizabetu I. heretikom jer se priklonila toj struji. Umro je 1572.g.i proglašen svetim, a na njegovu mjestu naslijedio ga je Grgur XIII. http://bs.wikipedia.org/wiki/Papa_Pio_V

⁷ Prijatelj - Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 79, 109.

⁸ Isto, 81.

Oltar Gospe od Ružarija, župna crkva u Vrboskoj

početku ona je bila isključivo dominikanska pobožnost, i to od samog osnutka reda početkom XIII. stoljeća. Prema legendi, osnivaču se reda Dominiku de Guzmánu (Calahorra, 1170. - Bologna, 1221.) u mjestu Albiju ukazala Bogorodica nudeći mu krunu ružinih cvjetova. Nakon Lepantske bitke ova pobožnost postaje najraširenija kršćanska molitva.

Valja spomenuti i ulogu Hvarana u Lepantskoj bitci. Sudjelovalo je čak jedanaest galija s istočnog dijela Jadrana (od Cresa do Kotora), među kojima i hvarska galija "Sveti Jeronim". Premda je ostalo zapisano samo ime zapovjednika galije - Hvaranin Ivan Balčić⁹ - može se zaključiti da su i među ostalim članovima posade bili stanovnici otoka Hvara, vjerojatno i iz mjesta koja su bila opustošena u osmanskome pohodu u kolovozu 1571. godine. Iz ove slavne bitke ostala je sačuvana drvena pramčana figura sa hvarske galije, u obliku zmaja - Zvir (privremeno se nalazi u muzeju franjevačkog samostana u Hvaru). Uloga Hvarana u Lepantskoj bitci rasvjetljuje i naručivanje oltarnih pala Gospe od Ružarija na otoku, kao i Valierova vizitacija 1579. g., čime se proširio posttridentski duh i obnova na području Dalmacije.

Najčešći naručitelji slika Gospe od Ružarija bili su istoimene bratovštine i dominikanci. Na Hvaru su postojala tri dominikanska samostana: u Hvaru, Starom Gradu i na Šćedru, otočiću s južne strane Hvara.¹⁰ Vizitator Valier u svojim zapisima spominje nekoliko oltarnih slika Ružarica na otoku. Najstarija je u župnoj crkvi u Dolu, koja se pripisuje hvarskom komediografu i slikaru Martinu Benetoviću.¹¹ Prikazuje Bogorodicu s Djetetom unutar petnaest medaljona krunice, uz sv. Dominika i sv. Katarinu Sijensku. U donjem dijelu slike prikazani su članovi istoimene bratovštine. Valier spominje Gospu od Ružarija sa protagonistima Lepantske bitke iz dominikanske crkve sv. Petra mučenika u Starom Gradu, koju je naslikao A. Vincentino.¹² Osim stalne figure Bogorodice s Djetetom, postoji ustaljenost figura - protagonista na ovim slikama. Uz nekoliko iznimki, o kojima će kasnije biti riječi, najčešći likovi koji se pojavljuju su papa Pio V. (1556.-1572.), kralj Filip II. (1556.-1598.), Don Juan Austrijski (1547.-1578.), Filipov polubrat i glavni zapovjednik savezničke vojske te austrijsko-njemački car Rudolf II. (1552.-1612.). Ženski likovi na slici prikazuju kraljice iz obitelji Habsburg - sestru Filipa II., njegovu suprugu Margaritu

---

⁹ Maja Novak-Sambrailo, Hvarska galija u Lepantskoj bitki, *Lepantska bitka, udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine, Adriatica maritima*, sv. I, Institut JAZU, Zadar, 1974, 151, 159-160.

¹⁰ Dominikanski samostan i crkva sv. Marka u Hvaru spominju se 1312. godine. Neobičajeni titular za dominikance (zaštitnik Venecije) upućuje kako je samostan mogao biti osnovan još 1278. godine, kada Hvar potpada pod mletačku vlast. Francuske vlasti nacionaliziraju ga 1811. godine, čime je u potpunosti prestalo djelovanje dominikanaca u gradu Hvaru (usp. Joško Kovačić, *Zapisi o crkvama u Hvaru* (šapirografirana knjiga), Hvar, 1982., 211-226). Na Šćedru je samostan djelovao od 1482. g., kada dominikanci preuzimaju zgradu i crkvu od augustinaca te se ugasnuo 1796. godine (usp. Niko Duboković-Nadalini, Otok Šćedro, *Zapisi o zavičaju II.*, Jelsa, 1970., 141-149) U Starome Gradu postoji od 1482. godine.

¹¹ Usp. Krno Prijatelj, Pala Gospe od Ružarija s likovima bratima iz Dola na Hvaru, *Studije o umjetninama u Dalmaciji V.*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1989., 26-30.

¹² Prijatelj-Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 84.

Austrijsku (umrla 1586.) i Ivanu Austrijsku.¹³

Potrebno je istaknuti kako su ove oltarne pale često odražavale aktualnu povijesnu i političku situaciju u tadašnjoj Europi. Krajem XVI. stoljeća Venecija je kroz umjetnost nastojala uzdizati vlastite vrline, naglašavajući pobožnost i poniznost svojih vladara. To je posebno bilo vidljivo u religijskim slikama i temama poput bitke kod Lepanta, gdje je Venecija zajedno sa svojim provincijama znatno doprinijela pobjedi. U tom smislu, Venecija je u ovim prikazima veličala svoju pobjedu i prisvajala kult Gospe od Ružarija, što je naglašeno i spomenutim ukazivanjem Bogorodice svim protagonistima iz bitke. Na taj način odražavala je ne samo pobjedu nad neprijateljem, već i pobjedu nad grijehom, a *Serenissima* je prikazana kao moćna nebeska država koja štiti sve ostale narode i države.¹⁴

U tom razdoblju su se u Dalmaciji sukobljavale tzv. provenecijanska i protuvenecijanska struja, budući da je početkom XVII. stoljeća Venecija ratovala s Habzburgima. Protuvenecijanska struja, na čelu sa Papinskom državom, priklanjala se Habzburgima. Na oltarnim palama Ružarija koje su se naručivale iz Dalmacije u tom razdoblju mijenjaju se pojedine prikazane figure. Bitno je napomenuti da su apostolski vizitatori Agostino Valier, Mihovil Priuli i Oktavijan Garzadori bili pobornici protuvenecijanske struje.¹⁵ Na nastanak ovih pala utjecao je i tzv. „dugi rat“ (1593.-1606.) između Habsburgovaca i Osmanskog carstva, koji su predvodili Filip II. (1556.-1598.) i njegov bratić Rudolf II. (1552.-1612.), austrijsko-njemački car. Venecija se nije miješala u ovaj sukob.¹⁶

Nakon stogodišnjice Lepantske bitke (1671.), kao i poslije osmanskog poraza kod Beča 1683. g. pale Ružarica ponovno postaju tražene. Zanimljivo je da se tada lik pape Pija V. premješta među dominikanske svece (pošto ga je papa Klement X. beatificirao te godine¹⁷), što je uočljivo na oltarnoj slici iz crkvice na otočiću Sveti Klement u blizini Hvara.¹⁸

---

¹³ Isto, 109.

¹⁴ Usp. Zoraida Demori-Staničić, Uvod u posttridentsku zavjetnu sliku u Dalmaciji uz prijedlog za Sante Perandu, *Prijatelj zbornik* II., Split, 1992., 165.-207.

¹⁵ Prijatelj - Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 82.

¹⁶ Isto, 109.

¹⁷ Usp. http://en.wikipedia.org/wiki/Pope_Pius_V

¹⁸ Prijatelj - Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 88.

Analiza slike “Gospa od Ružarija” u Vrboskoj

Oltarna pala:

Leandro dal Ponte Bassano (1557.-1622.)

“Gospa od Ružarija”,

nakon 1579. g.

ulje na platnu,

163 x 120 cm,

in situ

Slika se nalazi unutar obojanog drvenog pozlaćenog oltara, koji je smješten u južnom brodu župne crkve sv. Lovre. Ima format uspravno položenoga pravokutnika s polukružnim završetkom.

Unutar kadra je figura Bogorodice s djetetom Isusom i protagonistima Lepantske bitke (1571.). Središnja figura je Bogorodica. Odjevena je u tamnoplavu haljinu i bijeli plašt. Lijevo rukom daje krunicu četirima ženskim likovima, a desnom rukom obgrljuje nagi lik djeteta Isusa koji joj sjedi na krilu. Iznad njezine glave je blještavo zlatnožuto svjetlo, gdje se nalaze dva anđela koja nose krunu. Lijevo od Bogorodice kleči pet muških likova – protagonisti Lepantske bitke: sv. Karlo Boromejski (Arona, 1538. - Milano, 1583.)¹⁹, bradati lik prekriven crvenim plaštem i šeširom iste boje; španjolski kralj Filip II. (1556.-1598.), pripadnik dinastije Habsburg, odjeven u srebrni viteški oklop, s mačem u desnoj ruci, te papa Pio V.(1566.-1572.) u crvenom plaštu i vrlo svijetloj papinskoj mitri na glavi, sklopljenih ruku. Ostala dva lika je teže identificirati, budući da je slika zatamnjena, ali možemo pretpostaviti da se radi o Filipovom polubratu, zapovjedniku savezničke vojske Don Juanu Austrijskom (1547.-1578.) te nepoznatom biskupu.²⁰ Svih pet figura kleči, pogleda upravljenog prema djetetu Isusu koji ih blagoslivlja sa Bogorodičina krila. S desne strane Bogorodice nalaze se četiri ženska lika - kraljice, pripadnice obitelji Habsburg. Odjevene su u crvene i bijele raskošne haljine. Kleče ispred Bogorodice, a ona im daje krunicu. Cijela kompozicija okružena je s petnaest medaljona - otajstava krunice - unutar kojih su prizori iz Kristova i Marijina života. Okviri medaljona i zrnca krunice pozlaćeni su i okruženi viticama ruža na lijevoj strani slike. Iznad

---

¹⁹ Sv. Karlo Boromejski, kardinal i milanski nadbiskup. Bio je nećak pape Pija IV., na čiji je poziv došao u Rim nakon studija prava u Paviji. Zauzeo se za sređivanje prilika u biskupiji, a najpoznatiji je po brizi za oboljele od kuge za vrijeme epidemije u Milanu 1575/6.g, kada je obnašao dužnost milanskog nadbiskupa. Po njemu je i nazvana epidemija - “la peste di san Carlo”. Kanoniziran je nedugo nakon smrti, 1610.godine. Usp. Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006. [1979.], *sub voce* Karlo Boromejski (Anđelko Badurina), 351. Sv. Karlo Boromejski nije protagonist Lepantske bitke, premda je suvremenik tih događanja. Jedan je od najomiljenijih protureformacijskih zaštitnika od kuge, a na slikama Gospe od Ružarija i Gospe Karmelske u Dalmaciji se pojavljuje već koncem 16. i početkom 17.stoljeća (usp. Prijatelj-Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 197).

²⁰ Postoje poteškoće pri identifikaciji pojedinih likova na ovim prikazima zbog razloga spomenutih u prethodnom poglavlju.

Leandro Bassano, Gospa od Ružarija, župna crkva u Vrboskoj

Leandro Bassano, Gospa od Ružarija, župna crkva u Vrboskoj - detalj, skupina oko Gospe

središnjeg medaljona u gornjem dijelu, koji prikazuje Boga Oca i Krista kako krune Bogorodicu - peta desetica slavnog otajstva - nalazi se zlatni križ.²¹

Kompozicija je simetrična i uravnotežena. Figure u središtu slike tvore piramidalnu kompoziciju. Pravilan raspored figura i njihovu zatvorenost "razbijaju" geste Bogorodice i djeteta Isusa, a smještanjem ružinih vitica samo na lijevoj strani razbija zrcalnu simetričnost slike. Naglašena je vertikala u osi zlatni križ - medaljon s prikazom petog slavnog otajstva - kruna - Bogorodica.

Prostor na slici moguće je odrediti. Cijela kompozicija doimlje se poput vizije. Središnja skupina i okolni motivi lebde u noćnoj atmosferi, barem prema sadašnjem stanju slike i njezina kolorita. Uz donji rub razabiru se grmovi smeđih tonova, u daljini je brijeg s crkvicom na vrhu, a na horizontu gustog, tamnog noćnog neba nazire se trag svjetla ispod oblaka u žućkasto-sivom *sfumatu*.

Kontrast svjetlosti i sjene vrlo je jak. Izvor svjetlosti je svetokrug iznad glave Bogorodice, a to svjetlo obasjava sve likove. Najbolje su osvijetljeni likovi Bogorodice, djeteta Isusa, pape Pija i mlade kraljice Habsburg koji su privučeni prema promatraču. Ostale figure su u sjeni. Svjetlost teče preko oblika, slijeva se i pada s jednoga na drugi, što je postignuto širokim, punim premazima bijele boje. Sjene su najizraženije u naborima draperije, posebno kod figure ženskog lika u prednjem planu kompozicije.

Prevladava taman, zagasit kolorit.²² Najzastupljenije boje su crvena, tamnomodra, tonovi žute i smeđi tonovi. Tamno noćno nebo postignuto je miješanjem tamnomodre i zelene boje sa smeđim tonovima, čime je postignuta atmosfera neba pred oluju. Zlatnožutom bojom naglašeni su okviri medaljona, zrnca krunice i svetokrugovi svetačkih likova. Blijedo-ružičasta boja vidljiva je na inkarnatu likova, nagim tijelima anđela, viticama ruža te kod figure ženskog lika - kraljice iz obitelji Habsburg - u prednjem planu. Prizori u medaljonima oblikovani su istim stilom i koloritom kao i kompozicija u središtu slike.

Crtež je vidljiv u oblikovanju izraza lica i draperija likova i u oblikovanju cvijeća, no nije primarno likovno sredstvo na slici.

Rukopis je najizraženiji u bijeloj boji. Ti potezi na slici su široki i najupečatljiviji. Rukopis je također vidljiv na premazima crvenom bojom i svjetlijim

---

²¹ Krunica (lat. rosarium) - pobožnost blaženoj Djevici Mariji sastavljena od petnaest radosnih, žalosnih i slavnih otajstava - razmišljanja i molitvi usredotočenih na bitne događaje iz Kristova i Marijinog života. Način moljenja krunice/ružarija razvijao se postupno. Papa Siksto IV. u buli iz 1479. g. spominje da se umeće Očenaš nakon svakih deset Zdravomarija. Otajstva se uvode najprije pojedinačno u 15. st., a u opću praksu početkom 16. stoljeća. Iz tog razloga su otajstva prisutna u ikonografiji od kraja 15. stoljeća. Usp. *Leksikon ikonografije, sub voce* Bogorodica od svetoga ružarija (Branko Fučić), 188.

²² Sliku je restaurirao, odnosno popravio 1900.g. Eduard Gerisch, član bečke c. kr. akademije lijepih umjetnosti. Kuničić u svome radu ne navodi konkretno koje su slike bile restaurirane („Gerisch je, osim što je slike očistio i popravio, još svima promijenio telaje i sve priljepio na novo platno“, usp. Kuničić, *Vrboska*, 24). Slika je ponovno restaurirana u zagrebačkom Restauratorskom zavodu 1957. g., no tamni lak i neadekvatna osvijetljenost oltara na kojemu se nalazi otežavaju promatraču detaljniji uvid u kolorit slike.

tonovima i bojama, dok na tamnijoj pozadini nije uočljiv.

Slika Gospe od Ružarija zapravo ima ulogu *pale portante* u sklopu istoimenog oltara. Naime, okružena je slikom koju je nepoznati autor naslikao stoljeće kasnije. Na pozadini smeđih tonova prikazano je Presveto Trojstvo u gornjem dijelu slike (Duh Sveti u liku golubice na vrhu, okružen anđelima, Krist na lijevoj strani i Bog Otac sa aureolom u obliku trokuta na desnoj strani), okruženi oblacima. Sa strana nalaze se likovi svetaca koji jednom rukom pridržavaju svoje atribute, a drugom sliku Ružarija - *palu portante*: sv. Petar, sv. Stjepan Prvomučenic i sv. Dominik s lijeve strane, sv. Pavao, sv. Lovro i sv. Katarina Sijenska s desne strane. Navedeni sveci imaju određenu ulogu i razlog zašto su prikazani: sv. Petar i Pavao su apostolski prvaci, a sv. Lovro je titular mjesta. *Pala portante* djelo je manje vještog slikara.²³ U oblikovanju se oslanja na crtež, potez kistom je širok i pastozan, što je posebno vidljivo u oblikovanju kontura tijela i draperije. Smatra se da je isti autor naslikao i kasete na stropu iznad oltara Gospe od Ružarija.²⁴

Prvi je na ovu sliku obratio pozornost učitelj i pisac Petar Kuničić u svojoj knjizi *Vrboska i njene rijetkosti* (Sarajevo, 1902.). Uz raskošan opis,²⁵ sliku tradicionalno pripisuje Jacopu Bassanu. Nakon restauracije drvenog oltara, 1905. godine, ostao je natpis na kapitelu na kojem stoji: J. BASSANO. Istu atribuciju slijede A. Bacotich (1933.)²⁶ i Doroteja Westphal (1937.). Najpoznatiji biograf obitelji Bassano, Edouard Arslan, u prvom izdanju (1931.) ne spominje ovu sliku, a u drugom (1957.) pripisuje je trećem Jacopovom sinu, Gerolamu da Ponte. Zasad posljednju pisanu atribuciju objavio je Grgo Gamulin davne 1967. godine, gdje autora

²³ Ova *pala portante* do sada nije bila obrađena u literaturi. Ime slikara nije zapisano ni sačuvano, ali možemo pretpostaviti da je vjerojatno riječ o lokalnom slikaru bliskom stilskom izričaju hvarskoga slikara Martina Benetovića (Hvar, oko 1550. - 1607.), Prijatelj - Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak*, 84.

²⁴ Zahvaljujem na priopćenju gospodinu Peri Gabeliću i don Ivici Huljevu, svećeniku rodom iz Vrboske.

²⁵ "Gospa od Ruzarija" nalazi se na istoimenom oltaru. I to djelo opčara gledaoca nježnošću živih i polusjenastih boja, košto tačnošću i velikom prirodnošću. Gerisch veli, da je ovo "umjetničko djelo vrlo znamenito i zanimljivo" [...] Prikazuje Gospu od Ruzarija poslije slavne bitke kod Lepanta za Pija V. Majka svih kršćana, uresena angeeoskom ljepotom, drži milo djeteta, a lijevom, kamo je divnim licem okrenuta, pruža ruzarij skupu prekrasnih gospogja, koje simbolično predstavljaju države, koje su učestvovala u lepantskoj pobjedi. Divnih li žena! Ne znaš koja je ljepša, koja savršenija, koja čarobnija, bilo u nakitu odjeće, bilo u nježnosti kreta i izražaju savršenih lica. Njihovi vratovi od alabastra nenatkrivljivi su, košto i njihove kose. S desne strane kleči papa Pije V., te razni dostojanstvenici i bojovnici u svećanim odorama. Mali Isus, golo skulptorno čedo, prava gruda sira, pruža im tustim, sitnim prstićima krunicu. Nad glavom Gospinom dva gola angjela nose zlatnu krunu, da okrone Kraljicu Ruzarija. Naokolo središnjega skupa niže se u okrugu petnaest otajstava iz života Isusova. I ako kolobari nijesu veliki, a svaki ima i po više lica, čisto i bistro razabireš pojedini čin, koji ti suglasno budi čuvstva čas žalosti, čas radosti, čas slavlja prama božanstvenomu Krstu i njegovoj Majci, a vazda udivljenje prema neumrlomu slikaru, stvoritelju te čarobne ljepote. Na podanku slike vidi se prostrana poljana, uresena raznim biljem i cvijećem. Ovdje ondje po čitavoj slici padaju rumene ruže, kao da nevidljiva angeeoska ruka posiplje to umjetničko platno. Slikar je glasoviti Jacobo da Ponte vulgo Bassano[...] - Kuničić, *Vrboska*, 35.

²⁶ Arnolfo Bacotich, Verbosca, la sua chiezza-fortezza e i dipinti di Tiziano, *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma, 1931., 577-592

pale smatra Francesca Bassana Mladeg.²⁷ Premda slika nije potpisana i u arhivima (zasad) nije pronađen niti jedan zapis ili račun koji bi pomogli pri konkretnijoj dataciji i atribuciji, postoje okviri unutar kojih možemo smjestiti mogućeg autora i nastanak pale. Postoje poteškoće pri ispravnom i točnom atribuiranju slika pojedinom članu obitelji Bassano, što je slučaj i s ovom slikom. Iako niti jedan od njih nije stvarao slike na prostoru gdje se one nalaze - od Istre do Kotora - poznato je da se na Jadranu nalaze uglavnom Jacopove, Francescove i Leandrove slike.

Povjesničari umjetnosti i stručnjaci za hrvatsko slikarstvo 16. i 17. st. Radoslav Tomić i Sanja Cvetnić atribuiraju ovu sliku Leandru Bassanu, koji je potvrđeni autor dviju oltarnih pala u hvarskoj franjevačkoj crkvi, o kojima će kasnije biti riječi. Iako je Francesco bio majstor "svjetlucanja i odbljesaka",²⁸ i pokazivao poseban osjećaj u tumačenju noćnih prizora, čini se da je ovdje ipak Leandro taj koji je u Vrbosku uveo duh nadolazeće *maniere* i stvorio snažan i upečatljiv prizor, sličan onome na Raspeću u hvarskoj franjevačkoj crkvi.

U istom radu Gamulin spominje još nekoliko oltarnih pala Gospe od Ružarija, među ostalim i onu koja je navodno poslužila kao uzor ili je rad iste ruke. To je slika Gospe od Ružarija u župnoj crkvi u Tombi del Cavasu, koja se pripisuje Gerolamu dal Ponte Bassanu.²⁹ Ikonografski je slično riješena kao vrbovačka. Na tamnoj (noćnoj) pozadini, u središtu kompozicije sjedi Bogorodica okrenuta promatraču, sa Djetetom na rukama. Mali Isus blagoslivlja sv. Dominika, dok Bogorodica pruža krunicu sv. Klari. Bogorodicu krune dva anđela, kao i na vrbovačkoj slici. I ova scena lebdi u pejzažu. Kompozicija je okružena sa petnaest medaljona sa prikazima otajstava krunice, oko kojih su prepletene vitice ruže. Protagonisti Lepantske bitke, brojem i oblikovanjem gotovo identični onima na slici iz Vrboske, nalaze se u donjem dijelu slike, muški s lijeve, a ženski likovi s desne strane. Pejzaž - brijeg u pozadini i motivi lišća i cvijeća vrlo su slično riješeni. Premda je Gerolamova slika najbližnje ikonografski riješena onoj u Vrboskoj, Gamulin smatra da je su obje slike nastale po uzoru na nestalu Jacopovu istoimenu sliku u Illasi, koju bilježi Arslan u drugom izdanju svoje monografije (1957.).³⁰

Sliku je naručila bratovština Svetoga Ružarija, koja se brinula za istoimeni oltar. Spomenuli smo da je bratovština vjerojatno osnovana nedugo nakon Lepantske bitke (1571.), a Valierova vizitacija (1579.) spominje oltar, koji je u to vrijeme još bez ikakvih ukrasa. Poticaj za nabavljanje ovih oltarnih pala pružili su i apostolski vizitatori Mihovil Priuli, vincentinski biskup koji je 1603. godine posjetio otok Hvar i zadarski biskup Oktavijan Garzadori, koji je to učinio 1625. godine. Oba su vizitatora posjetila Vrbosku i njihov zapisi o oltaru sv. Ružarija ostali su sačuvani. Uz Priulijevu vizitaciju oltara sv. Ružarija u Vrboskoj zapisano je sljedeće:

---

²⁷ Grgo Gamulin, *Gospa od Ruzarija u Vrboskoj*, *Peristil* 10-11, Split, 1967., 83-94.

²⁸ Gamulin, *Gospa od Ruzarija*, 84.

²⁹ Slika se pripisuje Gerolamu dal Ponte Bassanu na osnovi ugovora koji je datiran u 1587. godinu. Usp. Gamulin, *Gospa od Ruzarija*, 87.

³⁰ Isto, 89.

[...] Pregledao je oltar Presvetog ružarija (krunice) s desne strane, koji nije posvećen, a bogoslužje se slavi na pomičnom oltaru, koji je, jer je bio malen, dao ukloniti i zabranio, kao gore. Urešen je svilenom pregradom. Naredio je da pregrada bude od drva. (Na oltaru) su dva skladna anđela, a ukrašen je i u drugim stvarima. Nema vlastita (liturgijska) slavlja, slavi se iz pobožnosti. Postoji Društvo Presvetog ružarija koje je utemeljeno preko propovijedanja Reda Propovjednika [...] ³¹

Garzadorijeva vizitacija navodi:

[...] Pregledao je oltar Presvetog Ružarija, uz koji je ustanovljena bratovština pod istim imenom.

Taj je oltar od kamena, nije posvećen, nego ima pomični oltar i druge nužne urese dosta skladne. Tu se ne slavi (bogoslužje) osim iz pobožnosti puka, jer nema nadarja i obveza, i neka svećenici rečene crkve, bez naplate, na račun rečene bratovštine u pojedine prve nedjelje svakog mjeseca poslije Večernje obavljaju procesiju sa sudjelovanjem bratima, i neka se to isto obdržava u svim svetkovinama Blažene Djevice [...] ³²

Iako su se navedeni vizitatori u svojim zapisima najviše usmjerili na provođenje liturgijskih odredbi i ne opisuju detaljno izgled i opremu oltara, prema navodima poput „ukrašen je i u drugim stvarima“ ili „ima druge nužne urese dosta skladne“, možemo pretpostaviti kako se slika već tamo nalazila i kako se ti navodi odnose upravo na sliku. Vrbovačka slika Gospe od Ružarija prikazuje sve odlike posttridentskog duha: postignuta je jasnoća, čitljivost, jednostavnost, realistična interpretacija i emocionalna komponenta. Postoji legenda – nalik brojnim drugima u vezi značajnih lokalnih slika - da je neki bogati čovjek želio otkupiti ovu sliku svotom zlatnika koje bi je u potpunosti prekrili, no Vrbovljani je nisu htjeli prodati ni pod koju cijenu. Zahvaljujući tome, ova oltarna pala i danas evocira vrijeme obnove i napretka ovog mjesta nakon Lepantske bitke.

---

³¹ [...] *Visitavit altare Sanctissimi rosarii a latere dextero, non consecratum, et celebratur cum altare portatili, quod cum sit paruum, mandavit et prohibuit, ut supra. Est ornatum parapecto serico. Iussit fieri parapectus ligneum, Sunt angeli duo decentes, et in reliquis est ornatum. Nullos habet introitus et celebratur ex devotione. Est societas Sanctissimi rosarii instituta per concionatorem Ordinis Praedicatorum. [...], Andrija Vojko Mardešić - Slavko Kovačić, *Visitatio apostolica dioecesis Pharensis 1602./1603., Apostolske vizitacije hvarske biskupije iz godina 1579., 1602./1603. i 1624./1625.*, Rim, 2005., 395. Zahvaljujem na prijevodu fra Bernardinu Škunci.*

³² [...] *Visitavit altare Sanct. Rosarii, in quo est erecta confraternitas sub eodem nomine. Ipsum altare est lapideum, non sacratum, sed habet altare portatile, aliaque necessaria ornamenta satis decentia. Ibidem non celebratur nisi ex devotione fidelium, cum omni caret beneficio et onere, sed nihilominus ad instantiam praefatae confraternitatis singulis primis Dominicis (u originalu vjerojatno: Dominicis!) cuius libet (u originalu vjerojatno: cuiuslibet) mensis post vespas a sacerdotibus praedictae ecclesiae, absque tamen ulla recognitione, fit processio cum interventu confratrum, quod iddem (vjerojatno: idem) senatur (vjerojatno: servatur) in omnibus festinitatibus (vjerojatno: festiuitatibus) Beatae Virginis. [...]* Mardešić - Kovačić, *Apostolske vizitacije*, 513. Zahvaljujem na prijevodu i komentarima fra Bernardinu Škunci.

Ostale slike obitelji i radionice Bassano na otoku Hvaru

Leandro dal Ponte Bassano (1557.- 1622.)

Raspeće

franjevačka crkva Gospe od Milosti u Hvaru

1598. g.

ulje na platnu,

300 x 180 cm,

in situ

Slika ima format uspravno postavljenog pravokutnika s polukružnim završetkom.

Unutar kadra nalaze se figure raspetog Krista, Bogorodice, sv. Ivana evanđelista, sv. Antuna Padovanskog i vojnika/stražara. Na tamnomodroj pozadini dominira lik umirućeg Krista na križu. Križ je smješten u središtu kompozicije i zauzima cijelu visinu slike. Krist poluzatvorenih očiju visi na križu, glave nagnute na desnu stranu, a iz rana na glavi, rukama, prsiju i nogu obilno teče krv. Desni rub perizome lebdi kao pred naletom vjetra. Lijevo od križa nalaze se dva ženska lika: Bogorodica odjevena u bijelu haljinu i blijedo-ružičasti plašt, sklopljenih ruku i pogleda usmjerenog prema križu, te sv. Jelena Križarica s krunom na glavi, odjevena u grimiznu haljinu, kleči i rukama je obgrlila drvo križa u ikonografskoj situaciji u kojoj češće na tom mjestu susrećemo sv. Mariju Magdalenu. Desno od križa nalazi se figura sv. Ivana evanđelista. Odjeven je u ružičastu haljinu i zeleni plašt. Ima raširene ruke, a lijeva ruka mu je uzdignuta. Uz njega je klečeća figura sv. Antuna Padovanskog, odjevenoga u franjevački habit. Prikazan je u lijevom poluprofilu, a na tlu se nalaze atributi ovog sveca - ljliljan i knjiga. Uz desni rub kadra, pomaknut prema pozadini, prikazana su dva lika stražara/vojnika, od kojih je prednji vidljiv. Nazire mu se lice, ramena i ruke u kojima drži dvije goruće baklje. Na glavi ima crvenu šubaru ili perjanicu, kojom je označen orijentalni čuvar.

Kompozicija je otvorena i dinamična. Vertikala križa i raspored likova stvaraju simetriju na slici, no geste figura je istovremeno „razbijaju“, stvarajući dinamičnost kompozicije. Na lijevoj strani slike, prostorni opis je zatvoren. U pozadini su naznačeni obrisi brijega i drveća, no zbog vrlo tamne pozadine vrlo je teško odrediti prostor.

Svjetlost i sjena imaju, uz kolorit, najizrazitiju ulogu na ovoj oltarnoj pali. Naglašen je element *chiaroscuro*, a boje su u duhu manirizma, posebno ružičasta, ljubičasta i zelena. I ovdje postoji „svjetlucanje“ kao i na mnogim basaneškim noćnim prikazima ovakve tematike. Likovi su izduženi, što pokazuje nove tendencije u Leandrovoj umjetnosti. Vrlo je zanimljiva duhovna dimenzija ove slike: izrazi lica su svečani i dostojanstveni, gotovo puni ushićene začudnosti pred ovom mučnom scenom. Nema očekivanih izraza boli i grimasa patnje, kao na uobičajenim prikazima raspeća. Razlog tome je novo likovno shvaćanje i tumačenje potaknuto

Leandro Bassano, Raspeće, franjevački samostan Gospe od milosti - Hvar

posttridentskim inovacijama. Godine 1764. kapelu i oltar ošteti je udar groma, a sliku je popravio slikar Pasquale Renis tek 1804. godine.³³ Restaurirana je i 1926. g., pod nadzorom profesora Sternena iz Ljubljane.³⁴ Slika se tradicionalno pripisivala Jacopu Bassanu, kao i školi Francesca Bassana Mlađega (Westphal, 1937.) no Grgo Gamulin (1956.) ju je ispravno atribuirao Leandru.³⁵

Tragovi u arhivima mogu približno odrediti autora i vrijeme nastanka. Može se sa sigurnošću reći da je palu naručila (i danas aktivna) bratovština sv. Križa 1598. godine.³⁶ U arhivu hvarske obitelji Machiedo (nedostupnom za javnost, ali s dijelom objavljenim podacima), u knjižici *Libro del manizo dela gastalderia de rocho di chineti* sačuvani su računi o ovoj pali, naslikanoj u Veneciji i prevezenoj u Hvar, no bez imena slikara.³⁷ Danas je uvriježena Gamulinova atribucija Leandru Bassanu, čemu u prilog govore i usporedbe s ostalim njegovim slikama. Tako su, prema Gamulinovom mišljenju, goruće baklje na hvarskoj slici naslikane po uzoru na slikarevu palu *Obrezanja Kristova* u mjestu Rosa, iz 1582. g., kada je još surađivao s ocem.³⁸ Još jedan prilog doprinosu Leandrove umjetnosti je broj njegovih pala na relativno malom i bliskom geografskom prostoru - na susjednim otocima Braču i Korčuli. U korčulanskoj katedrali nalazi se jedno od Leandrovih najznačajnijih pala u Hrvatskoj: *Sveto Trojstvo* s portretom donatora biskupa Teodora Dieda (1615.)³⁹, u obližnjoj Čari je *Nevjera svetog Tome*, a u Splitskoj na Braču *Sveti razgovor*.

U hvarskoj franjevačkoj crkvi nalaze se još dva djela koja možemo pripisati ovom slikaru.

---

³³ Usp. Joško Kovačić, *Franjevački samostan i crkva na Hvaru*, Zagreb, Alfa, 2009., str. 33.

³⁴ Isto.

³⁵ Usp. Grgo Gamulin, Raspeće Leandra Bassana u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10, Split, Konzervatorski odjel u Splitu, 1956., 199-203.

³⁶ Prema knjižici koja se čuva u Biskupskom arhivu u Hvaru: *Libro dei debitori ala scola: 1598 adi 28 9brio...Hanuendo noi Confratei del glorioso Croziffisso adornatto la nostra chapella Chon la palla nouamente fatta Con spesa de d. i00....tj.* pala je naručena za 100 dukata., usp. Joško Kovačić, *Franjevački samostan*, 33.

³⁷ Isto.

³⁸ Usp. Grgo Gamulin, *Gospa od Ruzarija*, 199.

³⁹ O ovoj slici usp.: Cvetnić, *Portreti Leandra Bassana*, 86-95.

Leandro Bassano, Sv. Frane Paulski i Diego, franjevački samostan Gospe od milosti - Hvar

Leandro dal Ponte Bassano (1557.-1622.)

Sv. Frane i sv. Didak (Diego)

franjevačka crkva Gospe od Milosti u Hvaru

oko 1600. g.

ulje na platnu

290 x 180 cm

in situ

Drveni oltar sv. Frane i Didaka nalazi se u sjevernoj bočnoj kapeli franjevačke crkve u Hvaru, lijevo od ulaza u crkvu. Slika ima format uspravno postavljenog pravokutnika s polukružnim završetkom. Unutar kadra nalaze se figure sv. Didaka i sv. Frane Paulskog. Mladoliki sv. Didak odjeven je u franjevački habit i u lijevoj ruci ima raspelo, pogleda uprtog prema nebu, odakle do njega dopiru zrake svjetlosti. Desno je starački lik sv. Frane Paulskog u franjevačkom habitu, pognute glave. U lijevoj ruci drži štap, a desnu ruku je ispružio prema van.

Figure su smještene u prostoru koji je tek naznačen s nekoliko arhitektonskih elemenata na lijevoj strani slike. Pozadina se gubi u plohama plavih i sivih tonova, uz izuzetak jarkožutog izvora svjetlosti na vrhu. Figure dvaju svetaca dominiraju prostorom i svojom visinom zauzimaju više od polovice slike.

Kromatika je tamna i jednostavna - sadrži nekoliko zagasitih boja: modru, žutu i tonove smeđega i zelenoga pigmenta. Zbog takve kombinacije boja, koje daju izrazit ugasli (*mat*) dojam, kao i tame prostora u kome je slika smještena potrebno je mnogo jakih reflektora kako bi se uočili svi detalji na slici. Crtež i rukopis uočljivi su u oblikovanju izraza lica i dijelova odjeće svetačkih figura. Na oltarnoj predeli nalaze se četiri prikaza iz života sv. Didaka,⁴⁰ rad nepoznate, slabije ruke. Prizori su naslikani temperom na drvu, no oštećeni su i nisu obnavljeni od 1888. g., kada je slika restaurirana.⁴¹

Ikonografski je slika teže čitljiva, jer se udaljuje od uobičajenoga ikonografskoga čitanja. Prema ustaljenom načinu prikazivanja, svjetlost pada na sv. Franu Paulskoga, a ne na sv. Didaka, kako je ovdje slučaj. Sv. Frane Paulski drugdje prikazuje se kao starački lik s bradom, a na lice mu pada svjetlo u kojem piše "Charitas" (ljubav), no to na našoj slici nije vidljivo. Ispred ove slike su se u prošlosti ostavljali zavjetni darovi zahvalnosti - bakrene pločice, od kojih danas, nažalost, nije sačuvana niti jedna.⁴²

Tradicija je pripisivala ovu oltarnu sliku Palmi Mlađemu, no ta atribucija je promijenjena 1896. godine kada je kustos galerije slika C.k. kraljevske akademije

---

⁴⁰ Jedna slika prikazuje sveca u franjevačkom habitu na brodu, što je prikaz sv. Didaka koji je 1441. godine. bio misionar na Kanarskim otocima; usp. *Leksikon ikonografije, sub voce* Didak (Mitar Dragutinac), 226.

⁴¹ Kovačić, *Franjevački samostan*, 39.

⁴² Usp. Davor Domančić, Inventar franjevačkog samostana iz 1671., *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 36 (Petriciolijev zbornik), Split, 1998., 289-316. Domančić navodi da je bilo pobrojano 220 pločica!

lijepih umjetnosti u Beču Edward Gerisch sa svojim pomoćnikom obnavljao slike u franjevačkom samostanu. Tada je gvardijan Gaetan Letić (1854.-1916.) otkrio potpis Bassana na dnu slike.⁴³ To je potvrdio i gvardijan Karlo Bošnjak (1920.-2006.).⁴⁴ Jakim osvjetljenjem i pažljivim pogledom može se uočiti potpis: BASSAN, napisan crnom bojom u lijevom donjem uglu slike. Ovaj detalj baca novo svjetlo na istraživanja, tako da se slika pridružuje zasad jedinoj Leandrovoj signiranoj pali, onoj u Splitskoj na otoku Braču.⁴⁵

Leandro dal Ponte Bassano (1557. - 1622.)

Ecce homo / Glava Krista

muzej franjevačkog samostana u Hvaru

oko 1600. g.

ulje na platnu

35 x 27cm

prije privatno vlasništvo (?)

Slika ima format uspravno postavljenog pravokutnika.

Kadar prikazuje Krista u desnom poluprofilu, prikazana do visine ramena. Pogled mu je uprt prema dolje, poluzatvorenih kapaka i poluotvorenih usta, čime odaje patnju i bol. Na kutu usnica je tamnocrvena kapljica krvi.

Prostor nije moguće odrediti, budući da glava Krista zauzima cijeli kadar slike. Kontrast svjetlosti i sjene vrlo je izražen: svjetlo pada samo na desnu stranu Kristova lica, a lijeva je strana gotovo u potpunoj sjeni. Kromatika je vrlo jednostavna: paleta isključivo smeđih tonova na vrlo tamnoj pozadini, osim spomenute tamnocrvene kapljice krvi koja je jedva primjetna. U ovom slučaju, dramatika izmjene svjetlosti i sjene postignuti su upravo gradacijom smeđih tonova. Crtež je vidljiv u oblikovanju crta lica, a rukopis je vidljiv tek u nekolicini poteza bijelom bojom (kapljica krvi, usnice).

Slika ostavlja dojam skučenosti i težine i nedostatak kolorita zapravo pojačava prizor bolnoga Krista patnika koji je ostavljen sam pred trenutak kad će biti odveden na razapinjanje.

Ova slika zapravo je moguće sjećanje na rješenje Kristove glave s nekoga većega djela (tal. *ricordo*), a možda i slika za privatnu meditaciju. Do sada nije bila obrađena ni detaljnije spomenuta u literaturi.⁴⁶ Arhivski podaci i zapisi nisu

---

⁴³ Kovačić, *Franjevački samostan*, 2009., 95.

⁴⁴ Zahvaljujem na usmenom priopćenju dr. sc. Radoslavu Tomiću.

⁴⁵ Na toj pali nalazi se potpis LEANDER A (PONTE) BASS/....., usp. Kruno Prijatelj, Slika Leandra Bassana u Splitskoj na Braču, *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1963., 61-63, i Sanja Cvetnić, Likovna egzegeza Kristove muke u djelima slikarske obitelji Bassano od Istre do Kotora, *Boka kotorska - jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine*, V. Međunarodni znanstveni simpozij, Zagreb, Pasijska baština, 2006., 243.

⁴⁶ Joško Kovačić je tek spominje u inventaru muzeja u svojoj knjizi *Franjevački samostan i crkva*

Leandro Bassano, Ecce homo / Glava Krista, muzej franjevačkog samostana - Hvar

dostupni,⁴⁷ ali možemo pretpostaviti, sudeći prema tradiciji nabavljanja slika za ovaj samostan, da je netko donirao ovu sliku. Vjerojatno se nikada nije nalazila na oltaru, no moguće da je služila za privatnu pobožnost franjevaca ili tek kao odraz tadašnjeg naručiteljskog duha. Nije poznato tko ju je prvi pripisao Leandru Bassanu, čija se još dva djela nalaze u hvarskoj franjevačkoj crkvi. Ipak, ono „basaneško“ na slici je izbor tonova, način obrade lica svojevrsan Bassanima (poluprofil, oči bademastog oblika). Potrebno je istražiti radi li se o Leandrovom djelu, nekog člana radionice ili sljedbenika ove uspješne slikarske obitelji.

Radionica obitelji Bassano (?)

Bičevanje Krista

župna crkva sv. Lovre u Vrboskoj

prva polovina XVII. stoljeća

ulje na platnu

76 x 65 cm

Prije vlasništvo obitelji Novak u Vrboskoj, darovano župnoj crkvi

Slika ima format horizontalno položenog pravokutnika. Kadar prikazuje polunagog Krista u lijevom uglu, sa perizomom oko pasa, vezanih ruku, nagnute glave udesno i iskrivljenog tijela pred udarcima bičem. Oko Kristove glave je jarkožuta aureola trokutastog oblika. Figura u ružičastoj odjeći, okrenuta od promatrača, pridržava Kristove noge, dok bradati starački lik odjeven u bijelo-ružičastu košulju zamahuje snopom bičeva, spremajući se udariti Krista. Uz njega je i figura mladog vojnika/sluge, odjevenog u tamnožute hlače i tamnu, gotovo crnu košulju, glave zamotane bijelim rupcem. Tijelo mu je izvijenjeno, zamahujući debelim snopom bičeva koji drži u desnoj ruci. U sredini kadra, na tlu sjedi polunagi lik s crvenom kapom na glavi, vjerojatno pogrbljen zbog pretrpljenih udaraca. U desnom uglu slike nalazi se bradati vojnik prikazan u lijevom profilu, koji u desnoj ruci pridržava koplje.

Prostor je teže čitljiv jer je slika vrlo tamna. U pozadini se naziru arhitektonski elementi i goruća baklja na dugom štapu, što upućuje da je slikar smjestio scenu u dvorišni prostor, kako je uobičajeno za ikonografsku temu bičevanja. Izvor svjetla je vidljiv - Kristova aureola u obliku trokuta (simbol Svetoga Trojstva), čije svjetlo prijanja uz ostale prikazane likove i na taj je način postignuta dramatika izmjene svjetlosti i sjene. Ta izmjena čini jasnijom i življom kromatiku na inače vrlo tamnoj slici. Vidljiva je kromatika toplih boja, poput crvenih, ružičastih i žutih tonova, uz

---

u Hvaru (2009.), zasad jedinoj cjelokupnoj monografiji toga samostana, ostavljajući atribuciju Leandru Bassanu upitnom.

⁴⁷ Jedini dostupni zapis je Domančić, *Inventar umjetnina*, 289-316. Zanimljivo, nabrojene su samo one slike koje su se nalazile u sobi fra Danijela Zucce. Premda postoji nekoliko prikaza Krista malih formata, svi su od bakra (*in rame*), te je iz popisa umjetnina nemoguće otkriti je li se među njima nalazila i ova slika.

Bičevanje Krista, župna crkva u Vrboskoj

svijetli inkarnat Krista koji izgleda kao i da sam zrači svjetlošću. Crtež je vidljiv u oblikovanju draperije, crta lica, plamena goruće baklje i Kristove aureole, dok je rukopis vidljiv u potezima bijelom bojom i sjenčanjem svjetlijim pigmentima.

Slika istodobno ostavlja dojam težine, kaotičnosti, ali i svečanosti, zbog kontrasta žarke aureole i vrlo tamne pozadine sa figurama koje svojim položajima zauzimaju više od polovice visine slike. Slika nije simetrična - figura Krista je „gurnuta“ u lijevi ugao, dok se ostali likovi isprepliću u kaotičnoj sceni bičevanja.

Zanimljiva je povijest ove slike: pripadnica vrbovačke obitelji Novak ju je ostavila župnoj crkvi sv. Lovre 1996. godine. Slika je bila vrlo oštećena - u sredini se nalazila rupa uzrokovana mehaničkim oštećenjem, a sa rubova je nestala boja, preparacija i samo platno, budući da je slika bila podvučena pod neadekvatni okvir. Sliku je popravio i restaurirao Slavko Alač u splitskom Restauratorskom zavodu 1997. g.⁴⁸ i od tada je smještena u sjevernom brodu crkve. Budući da nije velikog formata, moguće je da je riječ o elementu oltarne predele sa nepoznatog oltara ili slici za privatnu meditaciju. Do sada nije bila obrađena ni spomenuta u literaturi, a arhivski zapisi i u ovom slučaju nisu dostupni. Komparativnom analizom sa ostalim spomenutim djelima primjećuju se „basaneški“ elementi: izbor tonova, način tretiranja svjetla i lazurni namaz bijele boje koji daje svjetlucajući efekt. Restaurator je pripisao ovu sliku radionici obitelji Bassano, no vjerojatno nije riječ o direktnom sudjelovanju spomenutih članova ove slikarske obitelji, već o radu nekog člana radionice ili kvalitetnog slikara - sljedbenika.

---

⁴⁸ Taj podatak je zapisan na poledini okvira. Za podatke o podrijetlu slike i oštećenjima zahvaljujem gospodinu Peri Gabeliću.

Zaključak

Nedugo nakon Lepantske bitke 1571. g. i apostolske vizitacije veronskog biskupa Agostina Valiera 1579. g., intenzivira se provođenje novih umjetničkih načela na otoku Hvaru. Nove teme i nova umjetnička klima prelijevala se na ove prostore naručivanjem slika u venecijanskim radionicama ili direktnim angažmanom pojedinih slikara. Na taj način su u hvarskoj i hrvatskoj baštini - na području od Istre do Kotora - prisutna djela slikarske obitelji Bassano. Na Hvaru se nalaze djela Leandra dal Ponte Bassana: *Gospa od Ružarija* u Vrboskoj, koju je naručila istoimena mjesna bratovština. Na njoj su prikazani bitni protagonisti Lepantske bitke te likovne karakteristike odražavaju nova slikarska načela: prikaz je vertikalni, naglašena je realistička i emocionalna komponenta prikazanog. Lica protagonista su ispunjena pobožnošću i oslobođena detaljnije psihologizacije i individualiziranja. Naglašena je složenost ove ikonografske teme, prostor je ispunjen svim bitnim likovima, čime je postignuta narativnost. Važna je upotreba svjetla, koje je prijanjajuće te oblikuje likove i zbivanja i stvara atmosferu. Leandro dal Ponte Bassano je za franjevačku crkvu u Hvaru naslikao oltarne pale *Raspeća* i *Sv. Franju Paulskog i sv. Didaka (Diega)*, a pripisuje mu se i malena slika - „ricordo“ *Ecce homo/Glava Krista* koja se nalazi u franjevačkom muzeju. Radionici ove slikarske obitelji ili sljedbeniku pripisuje se kvalitetna slika *Kristova bičevanja* iz vrbovačke župne crkve.

Sva ova djela odražavaju karakteristike venecijanskog manirizma nadahnutog posttridentskom umjetničkom klimom i ukusom, koje sadrže odlike kasne renesanse, ali i prizivaju nadolazeći barok.

THE ALTARPIECE OF OUR LADY OF THE ROSARY IN VRBOSKA AND OTHER WORKS BY THE ARTISTIC FAMILY OF BASSANO ON HVAR ISLAND

Summary

The altarpiece of Our Lady of the Rosary in St. Lawrence's parish church in Vrboska was created by Leandro dal Ponte Bassano. The painting was ordered from the confraternity of the Holy Rosary soon after the victory in the battle near Lepanto in 1571, as a sign of gratitude.

He also made two altarpieces for the Franciscan church in the city of Hvar: Crucifixion for the chapel of the Confraternity of the Cross, and the altarpiece of Saint Francis of Paula and Saint Diego. Another of his works is the small painting of The Suffering of Christ which is in the nearby museum. All these paintings show the characteristics that were introduced into religious art after the council of Trent: a sense of piety, with clear, symmetrical and narrative composition, and scenes with a clear emotional and psychological message.

Yet they are combined with a specific kind of Venetian mannerism, which shows characteristics of both Late Renaissance and Baroque.

Bassano's works show his special treatment of light, contrasting dark colours and a nocturnal atmosphere with white glowing impasto and bright tones, highlighting his realistic figures and narrative composition.